

АРХІТЕКТУРА БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

УДК 727.3

А. П. Демура-Машкіна

*студентка 6-го курсу Інституту аеропортів
Національного авіаційного університету*

М. М. Тимошенко

*Кандидат архітектури, доцент
Інституту аеропортів
Національного авіаційного університету*

ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИЗАЙН-ОСВІТИ В УКРАЇНІ І ЗАРУБІЖЖІ ХІХ- ХХ ст.

Анотація: шляхом історично-порівняльного аналізу вітчизняної і зарубіжної дизайн-освіти окреслено особливості її функціонування, які здійснюють визначальний вплив на розвиток фахової підготовки спеціалістів з дизайну в Україні. Показано розвитк дизайн-освіти в українській державі від зарубіжних тенденцій дизайнерської освіти та історико-культурних і соціально-політичних умов національного поступу. Обґрунтовано перспективні напрями організації і функціонування закладів дизайн-освіти в Україні.

Ключові слова: дизайн-освіта, художньо-архітектурна освіта, дизайнер, виробничий дизайн, промисловий дизайн, художній дизайн, навчальний процес.

Постановка проблеми. Економічна стабільність розвинених країн, їхній добробут суттєво залежать від рівня фахової підготовки спеціалістів. У такому контексті актуалізується важливість підвищення професійної підготовки спеціалістів відповідно до світового рівня процесу виробництва промислових виробів на етапах проектування.

За останнє десятиліття в Україні було створено більше 30 спеціалізованих інститутів, факультетів у державних і приватних ВНЗ. Однак, осмислення практичного досвіду діяльності таких підрозділів дозволяє констатувати недостатнє забезпечення методичними основами практики організації освітньої діяльності. Навіть у освітніх закладах, які мають істотний досвід підготовки фахівців-дизайнерів, також існують проблеми, що потребують наукового розв'язання. Серед них першорядного значення набуває проблема визнання

відповідності вітчизняної дизайн-освіти європейському рівню освіти, а також питання, пов'язані з підвищенням рівня її якості відповідно до загальноєвропейських тенденцій.

Сучасному суспільству потрібні фахівці, які володіють ґрунтовними знаннями і художніми навиками в галузі художнього мистецтва та архітектури, майстерно володіти методами проектування, вміють побачити й інтерпретувати їх національну специфіку, творчо перенести унікальні народномистецькі традиції у площину високотехнологічного виробництва, знають історію становлення й розвитку індустріального дизайну в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання інформаційних джерел переконує, що окремі аспекти фахової освіти дизайнерів частково висвітлено у низці публікацій зарубіжних і вітчизняних учених: Є. Антонович, О. Боднар, О. Бойчук, І. Голод, Г. Гребенюк, В. Даниленко, В. Коновал, В. Косів, А. Павлів, В. Прусак, М. Селівачов, А. Чебикін та ін... Однак питанню підвищення якості професійної освіти майбутніх архітекторів та дизайнерів на основі використання позитивного зарубіжного досвіду не приділено належної уваги.

Формулювання мети статті. У межах статті шляхом історико-порівняльного аналізу вітчизняної і зарубіжної дизайн-освіти висвітлено особливості її організації функціонування, що, на нашу думку, мають важливе значення для вдосконалення фахової підготовки спеціалістів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси становлення вітчизняної художньо-архітектурної освіти в Україні зумовлювалися культурно-історичними й соціально-економічними умовами розвитку держави. З огляду на те, що частина території України входила до складу Російської імперії, а частина – до складу деяких центральноєвропейських держав Литви та Польщі мала фрагментарний характер, частково відірваною від європейського життя. Головними художніми центрами в Україні були: Київ, Львів, Харків і Одеса. Де у цих містах виникли й набули розвитку художні навчальні заклади.

Київські й Одеські художні освітні інституції перебували під опікою Петербурзької Академії мистецтв, Львівські – під впливом Австро-Угорської імперії. Харківська ж художньо-промислова школа розвивалась автономно. Утворена на базі школи малювання М. Раєвської-Іванової, що мала тоді художньо-промисловий нахил, і Харківського технологічного інституту, де методика підготовки інженерів містила в собі елементи дизайнерської освіти, вона стала першим закладом з підготовки дизайнерів. Позитивні традиції у розвитку вітчизняної дизайн-освіти сформувалися у стінах Української академії мистецтва. На відміну від більшості академічних систем, де розвивалися лише станкові форми мистецтва, в Українській академії мистецтва прагнули

розвивати ще й прикладні форми мистецтва, сприяти становленню художньо-промислового і народного мистецтва.

Зважаючи на те, що підвалини становлення архітектурно-художньої освіти як в Україні, так і в європейських державах, було закладено саме з кінця XIX ст., сам термін «дизайн» довгий час не використовувався. Часто замість нього вживали близькі терміни: «технічна естетика», «художнє конструювання» тощо. Натомість значення дизайну розуміли як створення компактних зручних машин, приладів, апаратів і широкого спектру предметів побутового призначення. Світоглядні уявлення щодо природи дизайну зумовлені історією його становлення й розвитку у вітчизняних і зарубіжних країнах.

Становлення дизайн-освіти на території Галичини, що входила до складу Австро-Угорської монархії відбувалося в контексті загальноєвропейських художніх процесів, спрямованих на культурно-освітній розвиток галицьких українців. Між мистецькими концепціями Відня та Львова прагнули встановити зв'язок. Галицькі українці мали можливість отримувати освіту у ВНЗ і художньо-промислових школах Відня. Разом з тим, у Галичині й Буковині створювалися ремісничі школи. У Львові було засновано художньо-промислову школу, а з 1905 р. – «Вільну Академію Мистецтв», у 20-ті та 30-ті роки – відкрито приватні школи і студії.

В процесі провадження радянської освітньої політики Київському і Харківському художнім інститутам вдалося зберегти статус ВНЗ. Основною метою його існування були професійна підготовка майстрів-художників для промисловості. Деяких успіхів у цій справі було досягнуто, однак для повного втілення намірів щодо розбудови дизайнерського ВНЗ не було ні необхідних матеріальних ресурсів, були поступово вислані і репресовані. Поступово хибне прагнення реструктурувати Харківський художньо-промисловий інститут завершилися фіаско. Унаслідок цього розпочалася загальна кампанія відкидання виробничого мистецтва. Одеський художній інститут взагалі було реорганізовано в училище середнього типу, що завдало значної шкоди художньому життю Південної України на багато років уперед.

У європейських країнах процес становлення дизайн-освіти в аналогічний часовий період істотно відрізнявся від вітчизняного. В Німеччині професійну підготовку майбутні дизайнери здобували у «Баухаузі», утвореного у м. Веймарі. При цьому програма навчання передбачала формування особистості, здатної до цілісного світосприйняття. Така тенденція характерна і для сучасної підготовки майбутніх дизайнерів [5].

Соціально-організуюча спрямованість архітектури у створенні предметно-просторового середовища лягла в основу програми підготовки

фахівця в Баухаузі і відобразилася в гаслі: «Мистецтво і техніка – нова єдність». Проектування мало реальний характер. Головне завдання дизайн-освіти, що поєднало навчальний процес, – від проектування житлового осередку та його обладнання до містобудівних завдань і пошуку композиційних закономірностей.

За недовгий період існування Баухауза (1919–1939) змінювалася соціальна спрямованість програм, вводилися нові дисципліни, однак незмінною лишалася єдина ідея, покладена в основу підготовки дизайнерів. Таким чином, у Німеччині, як і в Україні та республіках СРСР, відбувся поступовий перехід дизайн-освіти від традиційної мистецько-ремісничої, до мистецько-індустріальної, характерної ХХ ст.

Наступний етап розвитку освіти пов'язують із реформою 1934р., що стала підґрунтям до ігнорування теорії «виробничого мистецтва», позбавлення навчальних закладів художньо-промислового профілю. Отже, в Україні «станкові» форми навчання у порівнянні з попередніми роками зайняли більш «скромні місця», хоча випускники Харківського художнього інституту протягом 30-х рр. ХХ ст. мали диплом зі спеціальністю «художник - станковист». Суттєво було деформовано й унікальну систему професійної освіти митців Української академії мистецтва. Оригінальний досвід 20-х років було відкинуто.

Основним орієнтиром професійної підготовки дизайнерів у європейських навчальних закладах у 20–30-х рр. ХХ ст. також був технічний, що негативно вплинуло на художній компонент дизайн-освіти. Однак її загальна соціально-функціональна спрямованість сприяла подальшому розвитку професії.

Конструктивність, функціональність, проектність у вирішенні творчих завдань змінювали світоглядні уявлення про дизайн і методи навчання.

30–40-ві рр. ХХ ст. Європа вступила на новий етап політичних конфліктів. Загальне погіршення соціальних та економічних умов у Європі зумовило хаотичність у розвитку дизайн-освіти. Як наслідок, одні дизайнери заглиблювалися в містицизм, символи і релігійні сюжети, перебуваючи під впливом експресіонізму, дадаїзму, кубізму і знову відкритого мистецтва інші знаходили надійну опору в функціоналізмі. Згадувана вище німецька дизайнерська школа «Баухауз» була закрита, а її засновники і викладачі у своїй більшості змушені були емігрувати до США. Отже, напередодні Другої світової війни центр дизайнерської освіти було зміщено в Америку.

Особливістю американської моделі дизайн-освіти є орієнтування на комерційні цілі, що передбачає метою навчання і виховання особистості, стійкої до колізій ринку і здатної приносити прибуток виробникам. Американський дизайн визначають як «комерційний дизайн» [1, с. 93].

В Україні цей період у розвитку дизайн-освіти також переживав кризу. У площині художньо-мистецької підготовки переважали станкові форми. Однак, у 1936 р. при Київському музеї українського мистецтва було відкрито школу майстрів декоративно-прикладного мистецтва, яка стала підґрунтям до заснування у 1938 р. Київського республіканського художньо-промисло-вого училища. На базі інституту здобували професійну освіту майбутні фахівці середньої ланки з художньої кераміки, ткацтва, художньої вишивки, килимарства, декоративного розпису.

У післявоєнні роки розвиток дизайн-освіти як в Україні так і в європейських державах поліпшився. Поступова стабілізація економіки в країнах Західної Європи породила необхідність у підготовці фахівців, що, у свою чергу, сприяло інституціоналізації дизайну: злиття його з промисловим виробництвом і переходом до організації мережі професійних шкіл. Економічні умови і національні традиції зумовили формування як регіональних моделей дизайну, так і систем навчання.

Характерним для повоєнного дизайну була орієнтація професійної підготовки дизайнерів на науку і техніку, жорстке розмежування з прикладним мистецтвом. Дизайн подібно до вітчизняних тенденцій став визначатися як технічна естетика, промислове мистецтво або як проектна діяльність.

Система зарубіжної дизайн-освіти 50–60-х рр. ХХ ст. закладалась переважно у школах промислового дизайну, на архітектурних і політехнічних факультетах ВНЗ. У зв'язку з відсутністю цілісної теорії дизайну неможливо було визначити цілі, виробити принципи і методи навчання.

Отже, художньо-образне осягнення форм предметного середовища у 50–60-х рр. ХХ ст. відійшло на другий план, основний акцент було зроблено на науковій і інженерно-технічній підготовці. Роль художніх дисциплін зводилася до оволодіння образотворчими прийомами як засобами вираження проектного задуму і не спрямовувалася на розвиток здібностей до дизайнерської творчості. У деяких школах промислового мистецтва, наприклад, «Ульмській школі формоутворення», дисципліни загально-мистецької підготовки практично відсутні в навчальних планах [4]. Передбачалося, що досконала геометрична форма може бути представлена у математичній формулі і стати обґрунтуванням творчої позиції дизайнера. Для раціонал-функціо-налізму це і є влада розуму над почуттями, осягнення істини, абсолют.

Спроба наслідувати доктрині модернізму актуалізувала тему професійної етики, у навчанні проектній творчості позначила проблему зіставлення суб'єктивного і об'єктивного і визначила необхідність розробки питань про специфіку мислення дизайнера.

«Хвилі» активного розвитку дизайн-освіти в європейських державах у 50–60-ті рр. XX ст. дійшли і до СРСР, що стало своєрідним «знаменням» для становлення вітчизняної освітньої галузі.

Отже, почався новий етап функціонування дизайн-освіти. Як відомо, ще у 1946 р. було засновано Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва з метою підготовки кадрів для оздоблення архітектурних споруд, усіляких середовищних об'єктів символікою сталінізму, тобто для нав'язування «європейському Львову» радянської ідеології.

Наступний період становлення дизайн-освіти пов'язують із 60–70-ми рр. XX ст. Європейським країнам цього часу була характерна екологічна криза, ілюзорність доброчинності науково-технічного прогресу, що поставило дизайн перед необхідністю виходу з жорстких рамок нормативності і направило в русло гуманітарного підходу.

Антитехніцизм, емоційність, експресивність, заперечення утилітарно-технічної зумовленості, є наріжним каменем професійної діяльності дизайнера. У результаті до середини 60-х рр. у країнах Західної Європи з'являється новий напрям – «радикалізм», каталізатором якого став італійський дизайн.

Роздвоєність проектної свідомості загострюється у «радикальному русі» до межі, відображаючи реальний розкол у проектній культурі між емоційним і раціональним. Усвідомлення цього протиріччя стало важливим стимулом подальшого розвитку дизайну, який спрямував його на всебічну розробку гнучких проектних систем і методів.

Цей період характеризується, перш за все, пошуком свободи проектної творчості, що виразилося в двох протилежних формах. Перша – «проектування свободи», що виключає будь-яку запрограмованість у поведінці людей, і відповідно авторський імперативний початок. Друга – свобода самовираження дизайнера, який створював культурні зразки; дизайн перетворювався на змішану форму напрямів мистецтва 1960–1970-х рр. – поп-арту, кінетичного мистецтва.

Як спроба осмислити становище, що склалося в проектній культурі, з'являється кілька концептуальних моделей, в яких подальший розвиток навчання дизайну бачиться через університетську модель освіти. Її специфіка – в єдиній меті, загальному професійному мисленні і широті міждисциплінарних зв'язків.

Особливу увагу заслуговує проект «Універсітас», ініціатором якого виступив Фонд Грехема (США) [3, с. 42]. Метою проекту була розробка системи освіти, що включає загальноосвітні, дослідні та проектні функції, що охоплюють все урбанізоване середовище. Реалізація системи передбачалася через Університет дизайну. Проект був орієнтований на формування нового

типу професійного мислення як інструмента проектування штучного середовища. Особливість такого мислення передбачала здатність фахівця-дизайнера з'єднати штучні системи – фізичні та соціокультурні – з активною, творчою, відкритою природою людини.

У мережі вітчизняних навчальних закладів дизайн-освіти у 70-х рр. ХХ ст. поступово формувалася специфічно дизайнерська методика викладання, яка все суттєвіше відрізнялася від «рисувально-живописно-архітектурного гібрида 60-х років». Поступово накопичувався методичний потенціал на основі усвідомлення позитивних здобутків досвіду інших шкіл з метою формування оригінальної системи підготовки дизайнерів, яка б найбільш ефективно спрацьовувала в регіональних умовах розвитку.

Початок 80-х рр. ХХ ст. у розвитку зарубіжної дизайн-освіти знаменує вихід творчої свідомості з десятиліття кризи, коли проектний потенціал був пригнічений коливаннями, рефлексією, скептицизмом [2, с. 5].

Вітчизняна система дизайн-освіти також характеризується динамічним і активним розвитком. У навчальних закладах утверджується набутий практичний досвід, відкриваються нові дизайнерські спеціальності. Зокрема у Львівській академії мистецтв з 1980-х рр. почали готувати фахівців за спеціалізаціями: «моделювання трикотажних виробів», «художні вироби зі шкіри та інших матеріалів». У Харківському художньо-промисловому інституті відбувається активний подальший розвиток набутого досвіду у навчальній, методичній, науковій і творчій роботі кафедр.

На зламі 80–90-х рр. ХХ ст. в Україні почали відбуватися реформи у системі підготовки студентів, викликані загальним реформаторським рухом того часу.

Зокрема науковці і дизайнери-практики вибудували нову модель спеціаліста, згідно з якою він повинен мати більшу здатність адаптуватися до різноманітних проявів дизайн-культури. Унаслідок реформування моделі спеціаліста виникла необхідність модернізації методів викладання, введення нових спеціалізованих курсів і форм організації навчального процесу. Наприклад, разом із стрижневою дисципліною «Проектування» у Харківській державній академії дизайну і мистецтв викладаються такі курси: «Основи формоутворення», «Основи композиції», «Проектна графіка», «Комп'ютерна графіка», «Основи графічного дизайну», «Методика дизайну», «Історія дизайну», «Макетування» та інші. До цього ще, звичайно, додано інженерно-конструкторський та інженерно-технологічний блоки знань, цикли гуманітарних і фундаментальних дисциплін, що є спільним для всіх дизайнерських спеціалізацій в Україні.

У сучасній дизайн-освіті європейських країн акценти перенесено з проектного моделювання на потенціал проектного мислення. Дизайн у змісті освіти почав зближуватися з мистецтвом в осягненні образів навколишнього світу. До нього звертаються як до засобу проектних уявлень – образів майбутнього. У процесі навчання проектної творчості мова образотворчого мистецтва виступає як можливість критичної рефлексії, пояснення світу і знаходження його внутрішнього механізму, або ж просто як засіб посилення і стимулювання емоцій, а також інтенсифікації перцептивних здібностей особистості.

У Франції, Бельгії, Голландії, Австрії та Скандинавських країнах студенти дизайнерських ВНЗ експериментують із формою предметів і декором, прагнучи навчитись найбільш повно відтворювати дух сучасної цивілізації. Завдяки таким пошукам їхнім попередникам у свій час вдалося навіть виробити власний стиль, який став відомим у багатьох країнах під назвою «ар нуво» або у Німеччині «югендстиль» і визначений самим значенням цих двох термінів – новизна і юність.

Висновки результатів дослідження. Різні підходи до втілення творчих ідей, створення умов самореалізації майбутніх дизайнерів зумовлений особливостями дизайнерської освіти, яка на сучасному етапі акцентує увагу на гуманітарній складовій діяльності дизайнерів і орієнтує на використання власних творчих можливостей для підвищення якості життя, а не для сприяння процесам нарощування виробництва і накопичення капіталу.

Література

1. Воронов Н. В. Российский дизайн. Очерки истории отечественного дизайна: в 2 т. / Н. В. Воронов. – Т. 1. – М.: Союз дизайнеров России, 2001.– 424 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.
3. Генисаретский О. И. Проектная культура и концептуализм. Социально-культурные проблемы образа жизни и предметной среды / О. И. Генисаретский. – М.: ВНИИТЭ, 1987. – 327 с.
4. Гогугева В. М. Некоторые вопросы специальной подготовки студентов в дизайн-образовании [Электронный ресурс] / В. М. Гогугева. – Режим доступа: <Science.ncstu.ru/articles/hs/07/47.pdf/filedownload/16.02.2007>
5. Каримова И. С. Формирование проектно-образного мышления студентов специальности «Дизайн» средствами графики: монографія / И. С. Каримова. – Благовещенськ: Амурский гос. ун-т, 2006. – 199 с.

Анотація

Шляхом історично-порівняльного аналізу вітчизняної і зарубіжної дизайн-освіти окреслено особливості її функціонування, які здійснюють визначальний вплив на розвиток фахової підготовки спеціалістів з дизайну в Україні. Показано розвиток дизайн-освіти в українській державі від зарубіжних тенденцій дизайнерської освіти та історико-культурних і соціально-політичних умов національного поступу. Обґрунтовано перспективні напрями організації і функціонування закладів дизайн-освіти в Україні.

Ключові слова: дизайн-освіта, дизайнер, виробничий дизайн, промисловий дизайн, художній дизайн.

Annotation

By historical and comparative analysis of domestic and foreign design education it has been outlined those features of its operation which exercise crucial influence on the development of professional training of design in Ukraine. The dependence of design education in the Ukrainian state on international trends in design education and historical, cultural and socio-political conditions of national progress has been demonstrated. Prospective trends of further research of definite design-education establishments' functioning tendencies in Ukraine and the world have been substantiated.

Keywords: design education, artistically is architectural education, graphic designer, industrial design, art-design, educational process.